

‘We zullen disproportioneel geweld gebruiken...’

De plaats van het recht naast politiek en oorlog

Heikelien Verrijn Stuart¹

ALS HET GAAT OVER DE ISRAËLISCHE INVAL IN GAZA KAN IN DEN HAAG EEN FLINKE VERWARRING WORDEN WAARGENOMEN OVER DE VERHOUDING TUSSEN INTERNATIONAAL HUMANITAIR RECHT EN POLITIEK. HET INTERNATIONAAL HUMANITAIR RECHT MOET WIJKEN ALS HET POLITIEK NIET OPPORTUUN IS EN WORDT AANGEROEPEN ALS HET POLITIEK GOED UITKOMT. WIE SERIEUS EEN WERELDORDE VOORSTAAT DIE VERGELIJKBAAR IS MET EEN NATIONALE RECHTSSTAAT, ZAL MOETEN ACCEPTEREN DAT OOK POLITIEKE KRACHTEN ONDERWORPEN ZIJN AAN REGELS VAN VERDRAGENRECHT, VAN MENSENRECHTEN EN INTERNATIONAAL HUMANITAIR RECHT.

De aanval in Gaza door Israël, die op 27 december is ingezet, vormt een ernstige schending van het internationaal humanitair recht. Het aantal burgerdoden liep naarmate de aanval vorderde steeds sneller op, het aantal zwaargewonden kan slechts bij benadering worden vastgesteld, tienduizenden zijn dakloos geraakt en de schade aan huizen en andere gebouwen met een civiele bestemming is wijdverspreid. Met de op 18 januari ingetreden wapenstilstand, is de volgende fase aangebroken. Israël heeft aangekondigd zich voor te bereiden op aanklachten wegens oorlogsmisdaden en is de strijd om het bewijs begonnen.

De vraag die niet voor het eerst rijst, is of er naast oorlog en politiek plaats is voor het recht. In Den Haag, die trotse juridische hoofdstad van de wereld, heeft men de neiging het recht ondergeschikt te maken aan de politiek. Of cynischer nog, te reageren zoals een ambtenaar van Buitenlandse Zaken deed in een gesprek over de juridische aspecten van de bezetting door Israël van de Westelijke Jordaanoever: ‘Ach, mevrouw Verrijn Stuart, er bestaat geen recht; er is alleen politiek.’

De afgelopen weken is de waardering van de aanval op Gaza doordrenkt van politieke redeneringen, die vooral worden gevoed door vooringenomen standpunten ten

aanzien van de positie van Israël in het Midden-Oosten. Daarbij is opvallend hoe het wij-zij-denken is doordrenkt van irrationele overwegingen. De Frans-Bulgaarse filosoof Tzvetan Todorov heeft in zijn laatste boek *‘La peur des barbares’* geanalyseerd hoe door de eeuwen heen de vijand als barbaars wordt getypeerd, als een groep die niet als volwaardig lid van de mensheid wordt gezien en aan wie dus vele rechten niet toekomen. ‘Zij’ hebben een ‘zaak’, ‘wij’ hebben ‘redenen’; zij zijn ideologisch en irrationeel, wij zijn redelijk en zakelijk. In de houding van Israël, en in de vele uitspraken gedaan door politici en militaire leiders sinds Hamas de verkiezingen in Gaza won, zijn elementen van dit denken te herkennen. Zij spreken over de ‘haat’ van de Palestijnen, het antisemitisme, de wens de joden de zee in te drijven en over het grote gevaar van Iran. De middelen die Israël in reactie daarop gerechtvaardigd acht, zijn van een aard die men nooit zou accepteren als de rollen waren omgekeerd. Todorov constateert nuchter, dat ‘het niet nodig is over anti-judaïsme of antisemitisme te praten om

Auteur:

1. Mr. H. Verrijn Stuart is juridisch publicist en lid van de Adviesraad Internationale Vraagstukken.

de redenen te begrijpen van de Palestijnen waarom ze niet blij zijn met de Israëliëse bezetting'.²

Het recht op zelfverdediging

Het recht van internationale verdragen en het internationaal gewoonterecht geven houvast bij de beantwoording van de vraag of een militaire actie gerechtvaardigd is. Maar zelfs als de actie aan volkenrechtelijke maatstaven voldoet, is niet uitgesloten dat schendingen van het internationaal humanitair recht tot individuele strafvervolgung aanleiding geven.

Op grond van art. 51 van het VN Handvest hebben lidstaten het recht op zelfverdediging tegen een gewapende aanval, tot de Veiligheidsraad maatregelen tot herstel van de vrede neemt. Met name in de Hague Regulations, later tijdens de twintigste Internationale Conferentie van het Rode Kruis en de Rode Halve Maan bevestigd, is

Israëls aanpak vertoont een treffende gelijkenis met de opdracht die de toenmalige president van Republika Srpska, Radovan Karadzic die nu in de Scheveningse gevangenis wacht op zijn proces voor het Joegoslavië tribunaal in 1995 aan het Bosnisch Servische leger gaf in 'Directive 7': *'Complete the physical separation of Srebrenica from Žepa as soon as possible, preventing every communication between individuals in the two enclaves. By planned and well-thought out combat operations, create an unbearable situation of total insecurity with no hope of further survival or life for the inhabitants of Srebrenica.'*

Niet alleen in de woorden, maar ook in de acties zijn sterke overeenkomsten te vinden. Het gedurende lange tijd afsnijden van de aanvoer van eerste levensbehoeften – te vaak wordt vergeten dat Srebrenica jarenlang belegerd is geweest door het Bosnisch-Servische leger, zoals

Israël straft de Palestijnen als collectief en negeert daarmee welbewust de grondbeginselen van het internationaal recht

bepaald dat het lijden dat aan de andere partij wordt toegebracht niet ongelimiteerd mag zijn. Twee belangrijke criteria in de oorlogsvoering hebben zich tot fundamentele beperkingen van het geweld ontwikkeld: de gewapende actie moet noodzakelijk en proportioneel zijn.

Israël rechtvaardigt de aanval op Gaza met het argument van zelfverdediging en wordt daarin door de Nederlandse regering tot op heden gesteund. Wat er ook te zeggen valt over de raketbeschietingen door Hamas vanuit Gaza – of men deze als onrechtmatige aanvallen beschouwt of als een laatste middel in de strijd van een ingesloten volk –, het beroep op zelfverdediging is op zichzelf onvoldoende.

Israël zelf laat zich aan het vereiste van proportionaliteit niets gelegen liggen, zo blijkt uit de door generaal Eisenkot, de militair secretaris van de voormalige premier Ehud Barak, in oktober 2008 gepresenteerde 'Daniyah Doctrine'. Na de aanval in Libanon in 2006 waarbij 1000 mensen, vrijwel uitsluitend burgers, werden gedood in de buitenwijk Daniyah, die werd beschouwd als Hezbollah bolwerk, had Israël een militair probleem. Ondanks het grootschalig geweld, was Israël er niet in geslaagd de raketbeschietingen te stoppen. En dus kondigde generaal Eisenkot op 3 oktober 2008 in het Israëliëse dagblad Yedioth Ahronoth aan Hamas anders te zullen aanpakken. 'We zullen disproportioneel geweld gebruiken tegen ieder dorp van waaruit schoten worden gelost op Israël, en we zullen immense schade en vernietiging teweegbrengen. Vanuit ons gezichtspunt zijn zij geen burgerdorpen, zij zijn militaire bases. Dit is geen aanbeveling, dit is een plan dat reeds is geautoriseerd.' In een rapport voor het Instituut voor Nationale Veiligheid van de universiteit van Tel Aviv onderstreept kolonel Gabriel Siboni, even onverbloemd, dat het antwoord op de raketaanvallen de 'disproportionele aanval in het hart van de zwakke plek van de vijand is, waarbij pogingen de lanceringscapaciteit te schaden op de tweede plaats komt'.³

Gaza al jaren is bezet door Israël –, het weghouden van journalisten, het treffen van hulpverleners, het ter plaatse onmogelijk maken voor hulpverleners hun werk te doen. Het zijn methoden die aan de beschietingen en de inval voorafgaan en onderdeel vormen van de aanval, met desastreuus effect voor de burgerbevolking. Het treffen van de burgerbevolking is in deze situaties geen bijkomstigheid, maar een welbewust gekozen strategie. Opmerkelijk is hoe openlijk de bezetters in beide gevallen hun methode onder woorden hebben gebracht. Toen Karadzic zijn directief uitbracht, bestond het Joegoslavië-tribunaal twee jaar. Van hem kan wellicht nog worden vermoed dat hij dacht dat het tribunaal een consequenteloos bedenkfel van westerse betweters was. De Israëliëse leiders, echter, zouden inmiddels beter moeten weten. Israël straft de Palestijnen als collectief en negeert daarmee welbewust de grondbeginselen van het internationaal recht.

Het was de Duitse historicus, nationalist en antisemit Heinrich von Treitschke die kort voor het begin van de twintigste eeuw zijn tijdgenoten voorhield dat 'het internationale recht tot niet meer dan frasen verwordt als men de beginselen ervan gelijkelijk op barbaarse volkeren wil toepassen. 'Om een negerstam te straffen, moet men hun dorpen platbranden. Als het Duitse imperium in dergelijke gevallen het internationale recht toepast zou dat geen menselijkheid zijn of gerechtigheid, maar zwakte.' Hij is geen bron die we luchthartig kunnen citeren, al helemaal niet in deze context. Maar juist daarom... De verdragen waarop juristen zich beroepen en die 'Den Haag' zo'n aanzien in de wereld verschaffen, zijn grotendeels geschreven na de Tweede wereldoorlog in een oprechte poging Von Treitschke's gedachtegoed uit te bannen.⁴

Burgers in het internationaal recht

Op 29 december 2008 verklaarde Israëls Minister van Buitenlandse Zaken Tzipi Livni tegen Israëliëse journalisten, dat: 'Zij [Hamas] geen onderscheid maken [tussen civiele

Kinderen in Gaza (Mohammed Saber/ANP)

en militaire doelen] en wij hoeven dat ook niet.' Het internationaal recht vereist dat 'te allen tijde onderscheid moet worden gemaakt tussen de burgerbevolking en combatanten en tussen burgerobjecten en militaire objecten'. Burgerlijke politie en vertegenwoordigers van de politieke vleugel van Hamas behoren tot de burgers te worden gerekend. Aanvallen op burgers die niet direct betrokken zijn bij de vijandelijkheden vormen een zware schending van de Vierde Conventie van Genève. Degene die daartoe opdracht geeft of een dergelijke aanval plant, organiseert of uitvoert, is strafbaar. Vinden de misdrijven gepleegd als onderdeel van de aanval wijdverspreid en systematisch plaats dan zijn zij strafbaar als misdrijven tegen de menselijkheid. Art. 52 van het Eerste Protocol bij de Geneefse Conventies geeft een duidelijk kwalificatie van burgerlijke objecten. Alleen als civiele objecten een effectieve bijdrage leveren aan militaire actie en hun vernietiging, inname of neutralisering een absoluut militair voordeel opleveren, kan zo'n aanval rechtmatig zijn.

Art. 57 vereist voorzorgsmaatregelen, een voortdurende zorg dat de burgerbevolking buiten schot blijft, effectieve waarschuwingen vooraf, alles ondernemen om

te verifiëren dat geen burgers of civiele objecten worden geraakt en het nemen van alle mogelijke voorzorgsmaatregelen bij de keuze van de middelen en methoden met het oog op het vermijden of minimaliseren van het maken van burgerslachtoffers.

De ontwikkeling van de Geneefse conventies en de Additionele Protocolen laten sinds 1977 een worsteling zien met juist de twee elementen die in de aanval op Gaza een rol spelen: het recht burgerdoelen te treffen als het militaire doelwit zich tussen de burgers bevindt en de toelaatbaarheid van bepaalde soorten wapens, zoals chemische wapens en wapens die willekeurige slachtoffers maken of grote lichamelijke schade toebrengen. Israël gebruikt, net als bij de aanval in Libanon in 2006 met betrekking tot Hezbollah, het argument dat Hamas strijders zich verschansen tussen burgers en in civiele gebouwen en moskeeën. Hamas zou burgers welbewust als levend schild gebruiken. Wat daarvan zij, de tekst van de genoemde verdragsartikelen geeft aan dat grote zorgvuldigheid wordt verwacht, zowel bij de voorbereidingen van de aanval, de keuzes die worden gemaakt voor bewapening en methoden, als tijdens de aanval. Israël zegt

Noten

2. Tzvetan Todorov, *La peur des barbares. Au delà du choc des civilisations*, p. 146-147, Parijs: uitgeverij Robert Laffont 2008. Todorov heeft eerder over dit thema geschreven. Onder meer in *Nous et les autres. La réflexion Française*

sur la diversité humaine, Parijs: uitgeverij Seuil 2001.

3. Ook geciteerd door Amos Harel in *Will Israël's next war be a repeat of Lebanon 2006?*, Haaretz, 5 oktober 2008 (<www.haaretz.com>).

4. Voor Von Treitschke's niet meer

courante gedachtegoed: verzameling lezingen over politiek gepubliceerd in twee delen als 'Vorlesungen über Politik' (1898; *Politics*). In 1914 verscheen zijn *Germany and England*, Londen 1914, waarin hij zijn gedachten over het zwakke Engeland met zijn penchant voor inter-

nationaal recht verwoordde. Over Von Treitschke: H.W.C. Davis, *The political thought of Heinrich von Treitschke*. London 1914.

'anything affiliated with Hamas' als een legitiem object te beschouwen. Israël interpreteert het begrip 'affiliated' ook nog eens heel ruim, terwijl de verdragsregels een directe betrokkenheid van de burgers vereisen. Cynisch genoeg gaven de drie uur durende bestanden die gedurende enige dagen werden ingesteld, een duidelijk beeld van hoe totaal en allesomvattend de aanvallen waren en hoe grondig de toegang tot eerste levensbehoeften als water, voedsel en medicijnen was geblokkeerd. Navanethem Pillay, de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten en voormalig rechter bij het Rwanda tribunaal en het ICC, zei op 9 januari in een interview met Reuters: 'Ik ben bezorgd over schendingen van het internationaal recht. Incidenten als deze moeten worden onderzocht omdat zij elementen vertonen van wat oorlogsmisdrijven zou kunnen constitueren.' Pillay doelde daarbij ondermeer op de dood van zo'n dertig mensen, getroffen door beschietingen in een huizencomplex waar zij met 100 burgers waren samengedreven door het Israëlische leger. Het Rode Kruis kon het getroffen huis pas na dagen bereiken en trof daar vier hele kleine kinderen aan die niet meer op hun benen konden staan en weggekropen waren tegen hun gedode moeders. Onder de doden waren vijf kinderen van vier jaar en jonger. Voor de overlevenden was er geen water en eten. De Israëlische militairen in de nabijheid staken geen hand uit.

Meer dan 15 000 bewoners van Gaza hebben hun toevlucht gezocht in VN-scholen. Zij zijn door de Israëlische troepen uit hun huizen verjaagd of zijn op de vlucht voor de luchtaanvallen. De VN heeft 27 scholen, die duidelijk als zodanig zijn gemarkeerd, opgesteld voor vluchtelingen. De rol van de VN in Gaza, maar ook op de Westbank is cruciaal. Niet de bezetter, de Israëlische staat, maar de VN, met name de United Nations Relief and Works Agency (UNRWA), verschaft al jarenlang mogelijkheden voor onderwijs, gezondheidszorg en andere voorzieningen.

Het zijn juist ook deze voorzieningen die nu door Israëlische bombardementen en beschietingen met granaten werden getroffen, de Palestijnse scholen, universiteiten, ambulances en ziekenhuizen. UNRWA hoofd John Ging, heeft met zoveel woorden laten weten dat er – '99,9 procent zeker' – geen Hamas militieën in de getroffen VN-scholen aanwezig waren. Israël heeft zonder te waarschuwen de scholen beschoten en gebombardeerd.

Gaza is een van de meest dichtbevolkte gebieden ter wereld. Meer dan de helft van de bevolking is kind. Het is niet alleen vrijwel onmogelijk te voorkomen dat men burgerslachtoffers maakt, wie dichtbevolkte gebieden bombardeert, weet zeker dat er ook burgers zullen worden geraakt. Rechtvaardigt deze bittere werkelijkheid het op grote schaal doden en verwonden van burgers? Zijn daarmee het criterium van proportionaliteit in het VN-Handvest en de criteria van de Verdragen van Genève en de Protocollen tot dode letter geworden? Geenszins, als de aanvallers weet dat burgerslachtoffers onvermijdelijk zijn, zal hij andere methoden moeten vinden. Het Internationaal Gerechtshof heeft in de *Advisory Opinion* van 8 juli 1996 over de dreiging met of het gebruik van nucleaire wapens een aantal belangrijke opmerkingen gemaakt over het verband tussen de keuze voor een bepaald wapen en de overwegingen van proportionaliteit en noodzaak. Daarbij verwierp het Hof de zienswijze dat nucleaire wapens door hun nieuwheid niet zouden vallen onder 'de vaststaande beginselen

en regels van humanitair recht', daaraan toevoegend dat een dergelijke conclusie niet verenigbaar zou zijn met het 'intrinsieke humanitaire karakter van de juridische beginselen in kwestie waarvan het gehele recht van het gewapend conflict is doordrenkt en dat van toepassing is op alle vormen van oorlogsvoering en op alle wapens, die uit het verleden, die van het heden en die van de toekomst'. Het Hof benadrukt dat er een groot aantal regels bestaat, die 'fundamenteel zijn voor het respect voor de menselijke persoon' en die onschendbare beginselen van internationaal gewoonterecht zijn.⁵ Een wel heel opmerkelijke interpretatie van de criteria noodzaak en proportionaliteit viel op 14 januari te lezen op de opiniepagina van *NRC Handelsblad*. Hoogleraar militaire geschiedenis in Jeruzalem, Martin van Creveld, schrijft in de inleiding van zijn stuk over de oorlog in Libanon in 2006: 'Anders dan meestal wordt aangenomen, hebben de Israëliërs dat conflict op hun sloffen gewonnen. Juist omdat ze disproportioneel reageerden op de gevangenneming van twee van hun

Meer dan de helft van de bevolking is kind

soldaten en de dood van zes anderen, is Hezbollah's wil om aan te vallen gebroken.' Ik moet bekennen dat ik, voor ik zag wie de auteur van het artikel was, dacht dat het een pastiche was. Na een militaire borstklapperij over de efficiëntie van de aanval op Gaza, de inlichtingentechnieken en het feit dat slechts enkele Israëlische soldaten zijn gesneuveld, en dan nog meestal door eigen vuur, constateert van Creveld dat er goede reden is te hopen dat de uitkomst van deze campagne vergelijkbaar zal zijn met die in Libanon: een einde aan de raketten. Tot slot schrijft hij: 'En te oordelen naar de vrede die Libanon de afgelopen tweeënhalve jaar heeft genoten, zal het zeer waarschijnlijk ook de inwoners van Gaza ten goede komen.' Oftewel, de uitkomst bepaalt de rechtmatigheid van de aanval. Israël bepaalt eenzijdig het doel – verdrijving van Hamas – en bepaalt eenzijdig welke middelen daartoe geëigend zijn. Het vernietigen van burgerlevens en een totale infrastructuur van een gebied, zoals dat ook in Libanon gebeurde, mag disproportioneel zijn, maar het werkt. Een verontrustende constatering uit de mond van iemand die niet zolang geleden op de vraag of de wereld zo'n 'etnische schoonmaak' zal tolereren, zei: 'Dat ligt eraan wie het doet en hoe snel het gebeurt. We hebben enkele honderden kernkoppen en raketten om ze overal op te gooien, misschien zelfs op Rome. Met vliegtuigen zijn de meeste Europese hoofdsteden zelfs een doelwit. (...) Maar ons leger is niet nummer 30 in de wereld, het is nummer twee of drie. Wij hebben de mogelijkheid de wereld mee te slepen als we ten onder gaan. En ik kan u beloven dat voordat Israël wordt vernietigd, we dat ook zullen doen.'⁶

Terug naar het Gaza van nu. Naarmate de wapens dodelijker zijn, komt de nadruk hooguit eens te meer te liggen bij de vraag naar de militaire noodzaak van een aanval en de gekozen methoden. In dit geval kan niet

worden volgehouden dat er geen vreedzame alternatieven waren. Hamas heeft steeds gezegd, dat als de grenzen van Gaza opengaan en Israël zich werkelijk onthoudt van bemoeienis met de interne aangelegenheden van Gaza, de beschietingen zullen stoppen.

Noodzakelijk geweld?

Voor beoordeling van de noodzaak van het Israëlisch geweld zal men niet alleen naar het geïsoleerde incident moeten kijken, maar vooral ook naar de geschiedenis en de context van het conflict, waarbij de vraag moet worden gesteld of er niet alternatieve oplossingen zijn genegeerd.

De directe voorgeschiedenis is al veelzeggend. Dat de aanval geen ad hoc reactie is op recente beschietingen vanuit Gaza, blijkt onder meer uit het artikel dat de Israëlische kwaliteitskrant Haaretz op 31 december onder de kop 'Dis-

Niet Hamas heeft het bestand geschonden, maar Israël

information, secrecy and lies: How the Gaza offensive came about' publiceerde. De voorbereidingen van de aanval op Gaza waren volgens Defensie minister Barak al zes maanden eerder begonnen en, zelfs toen het staakt-het-vuren een feit was en Hamas was gestopt met het beschieten van Israël, doorgezet. Inmiddels heeft de woordvoerder van Israël's premier Olmert in een interview dat de hele wereld is overgegaan toegegeven, dat niet Hamas het bestand heeft geschonden, maar Israël door op 4 november 2008 zes Hamasleden in de Gazastrook te doden. De Britse journalist Jonathan Cook, die het boek met de veelzeggende titel *'Disappearing Palestine: Israel's experiments in human despair'* schreef, plaatst in een reconstructie de eerste voorbereidingen van de aanval al achttien maanden geleden, direct na de verkiezing van een Hamasregering in Gaza, toen de blokkade van Gaza werd verscherpt en het uitputten en uithongeren van de bevolking begon.

Premier Ehud Olmert zei in september tijdens een interview, dat ook in de *New York Review of Books* van 4 december 2008 werd afgedrukt: 'De Libanese oorlog zal de geschiedenis ingaan als de eerste oorlog waarin het militair leiderschap begreep dat klassieke oorlogsvoering is achterhaald (...) Maar de ware les is (...) dat in hedendaagse oorlogen het thuisfront het front is, het thuisfront is bij de strijd betrokken.'

Gaza is sinds 1993 door Israël afgesloten gehouden. In 2006 zou Israël zich uit Gaza terugtrekken, maar nadat de bevolking van Gaza een Hamasregering had gekozen, sloot Israël opnieuw de grenzen van Gaza. De nieuwe regering kreeg van meet af aan niet de kans een vreedzame verhouding met Israël op te bouwen. Israël en vele bevriende staten, waaronder Nederland, reageerden onmiddellijk met niet-erkenning van de Hamasregering en met economische sancties. Sindsdien heeft Israël de structurele vernietiging van de infrastructuur van Gaza vervolmaakt. De facto is Israël nog steeds de bezetter, wat op zich zorgverplichtingen uit humanitair recht met zich

Zelfs toen de eerste geruchten naar buiten kwamen dat mensen uit wanhoop gras aten in Gaza, reageerde de buitenwereld lauw en afwachtend

meebrengt. Aan dit soort verplichtingen heeft Israël zich echter nooit iets gelegen laten liggen. Ook niet op de West-bank overigens, waar de persoonlijke vrijheid van de bewoners minimaal is en alle belangrijke voorzieningen worden verzorgd door de VN, vaak tot grote frustratie van de medewerkers van bijvoorbeeld UNRWA, die zien hoe Israël het geld dat het niet uitgeeft aan de Palestijnen gebruikt voor wapenproductie en het bouwen van de muur en het in stand houden van checkpoints.

De in Irak geboren, joodse Britse historicus Avi Shlaim heeft op 7 januari in *The Guardian* nog eens samengevat hoe Israël de bezette gebieden economisch heeft verwoest. Shlaim is, zoals hij zelf schrijft, een loyaal lid van het Israëlische leger geweest in de jaren zestig en heeft het bestaansrecht van de staat Israël binnen de grenzen van voor-1967 nooit bestreden. Maar nu beschrijft hij met walging een 'uniquely cruel case of de-development' in Gaza. Hij verwijt de EU en de VS de steun aan Israël bij deze structurele vernietiging, door het stopzetten van hulp en het weerhouden van belastingopbrengsten aan de Palestijnen.

Zelfs toen, weken voor de aanval door Israël begon, journalisten Gaza niet meer in mochten, de VN aan zijn laatste voorraden toe was en de eerste geruchten naar buiten kwamen dat mensen uit wanhoop gras aten⁷ in Gaza, reageerde de buitenwereld lauw en afwachtend.

Al in januari van het vorig jaar waarschuwde Karen Koning Abu Zaid, het hoofd van UNRWA, dat 'Gaza op de drempel stond om het eerste gebied te worden dat opzettelijk wordt gereduceerd tot een staat van rampzalige bittere armoede, met medeweten, instemming en – zouden sommigen zeggen – aanmoediging van de internationale gemeenschap'.⁸

Eind november 2008 meldde John Ging, het hoofd van UNRWA in Gaza, dat de humanitaire situatie rampzalig was, de vernietiging compleet: 'Mensen zijn van hun waardigheid beroofd, het is voor iedereen een worsteling om te overleven.'

Dov Weisglass, adviseur in Washington van voormalig premier Ariel Sharon, gaf op 19 februari 2006 in Haar-

Noten

5. Par. 86 en 79.

6. Geciteerd in *The Observer Guardian*, 'The War Game, the current crisis in the Middle East', op 21 september 2003; het oorspronkelijke interview verscheen in *Elsevier*, 27 april 2002, nr. 17, p. 52-53.

7. *The Sunday Times*: 'Gaza families eat grass as Israel locks border', 14 december 2008.

8. <www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jan/23/israelandthepalestinians.world>.

etz de duidelijkste indicatie dat de VN-vertegenwoordigers niet ongefundeerd over opzet spreken: 'Israëls beleid zal als een afspraak met de diëtist zijn. De Palestijnen zullen een stuk magerder worden, maar ze zullen niet sterven.'

Waar twee vechten ...

'Ik betreur dat er aan Palestijnse kant veel burgerslachtoffers zijn gevallen, zoals ik ook de burgerslachtoffers betreur aan Israëls kant. Nederland rekent erop dat Israël, zoals het ook heeft gezegd, alles zal doen om te voorkomen dat meer burgers slachtoffer worden van de militaire actie.' Aldus minister Verhagen, die alle hier boven geciteerde uitspraken van Israëls leiders negeert, op de site van Buitenlandse Zaken. Vanaf het begin van de aanval op 27 december 2008 heeft de Neder-

Onze premier en de bewindsman van BuZa blijven morele en politieke termen gebruiken waar juridische kwalificaties op zijn plaats zijn

landse regering vastgehouden aan het standpunt dat Israël proportioneel geweld gebruikt en de acties van Israël als op zichzelf staande gebeurtenis behandelt. Onze premier en de bewindsman van BuZa blijven morele en politieke termen gebruiken waar juridische kwalificaties op zijn plaats zijn. Niet anders dan toen de beslissing werd genomen over de aanval op Irak,⁹ zijn juridische overwegingen niet welkom. Advisering door de Adviesraad Internationale Vraagstukken wordt niet nuttig geacht. Sympathiserende woorden over burgerslachtoffers volstaan echter niet. Op derde staten en internationale organisaties rust de verplichting de Verdragen van Genève te respecteren, de VN regels na te komen en in het geval van de EU de specifieke afspraken in de European Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law na te leven door onmiddellijke maatregelen en zondig sancties. Derde staten en hun bewindslieden moeten er bovendien rekening mee houden, dat zowel in passieve steun als in het actief bijdragen aan schendingen van het internationaal humanitair recht een element van medeplichtigheid aan strafbare feiten kan zijn gelegen.

Nederland en de EU hebben vele mogelijkheden, en daarmee ook de plicht, Israël te houden aan het internationaal recht. Het EU-Israël Associatie verdrag bijvoorbeeld stelt in art. 2, dat alle bepalingen van deze overeenkomst berusten op eerbiediging van de mensenrechten in zowel interne als externe betrekkingen van alle bij de overeenkomst betrokken staten. Een voor de hand liggend moment Israël hieraan te houden, deed zich voor in december, toen het EU-Israël Associatie verdrag in Brussel op de agenda stond. De Israëlsche Minister van Buitenlandse Zaken Tzipi Livni had in de Commissie voor Buiten-

landse Zaken van het Europees parlement gevraagd om een opwaardering van de relatie tussen de EU en Israël. Dit leidde tot een voorstel een protocol op te nemen bij het Associatie verdrag, waardoor Israël zou kunnen deelnemen aan Gemeenschapsprogramma's. De meerderheid van het EP sprak zich uit voor uitstel van de stemming over het voorstel. Desondanks heeft de Raad van Ministers tot de opwaardering van Israëls positie besloten.

De Nederlandse regering verschuilt zich achter de 'waar twee vechten hebben twee schuld' drogreden en maakt zich het beroep van Israël op het recht op zelfverdediging tot de hare. Deze benadering houdt in het Internationaal Humanitair Recht geen stand. Zelfs als een staat of groep uit zelfverdediging handelt, gelden de regels van de verdragen, zoals de verdragen van Genève onverminderd. De strafrechtspraak van de internationale tribunalen en het statuut en de regels van het Internationaal Strafhof (ICC) laten zien dat oorlogsmisdrijven, misdaden tegen de menselijkheid en genocide niet kunnen worden gerechtvaardigd met het verweer van zelfverdediging. Ook het Internationaal Gerechtshof heeft in zijn *advisory opinion* vastgesteld dat de Israëlsche muur op de Westbank niet wordt gerechtvaardigd door het recht op zelfverdediging of veiligheid. Integendeel, de muur, voor zover hij op Palestijns grondgebied staat, moet worden afgebroken en op alle VN-lidstaten, dus ook Nederland, rust de verplichting Israël tot het verwijderen van de muur te bewegen en niet mee te werken aan de bouw ervan.

Strafrechtelijke vervolging door ICC en nationale rechters

Voor het invoeren van het internationaal strafrecht is de vraag of het hier gaat om een oorlog die op rechtmatige gronden wordt gevoerd niet relevant. Het internationaal Strafhof (ICC) kent het delict van agressie niet. De rechtmatigheid van de aanvallen van beide partijen zou wel ter beoordeling aan het Internationaal Gerechtshof kunnen worden voorgelegd.

Het is op dit moment moeilijk voorstelbaar dat de burgerlijke en militaire leiders van Israël voor het ICC terecht komen. Israël is geen lid van het Strafhof en de Palestijnen in Gaza en op de Westbank hebben nog steeds geen internationale status die lidmaatschap van het ICC mogelijk maakt. Een overdracht van de situatie in Gaza is afhankelijk van de Veiligheidsraad van de VN op basis van art. 13 van het ICC Statuut en Hoofdstuk VII van het VN Handvest. De overdracht van de situatie in Soedan, dat geen lidstaat van het ICC is, is zo tot stand gekomen. Ik kan me niet voorstellen dat als er al een voorstel in de VR zou worden gedaan tot overdracht van de situatie in Gaza dit niet op een veto van de VS zal stuiten. Toch is een VR-overdracht niet geheel ondenkbaar. Zo'n overdracht is immers per definitie neutraal. Het onderzoek door de ICC aanklager van een 'situatie' zoals dat in het Statuut heet, of dit op basis van overdracht door de staat waar het conflict zich afspeelt, op basis van de VR-overdracht of uit eigen beweging geschiedt, betekent dat het aandeel van alle betrokken partijen onder de loep kan worden genomen.

Interessanter zijn in dit verband de ontwikkelingen bij nationale strafrechters. In landen als Frankrijk, België, Spanje en de UK, en in mindere mate maar onmiskenbaar ook Nederland, neemt de geneigdheid tot het vervolgen

van internationale misdrijven die elders zijn gepleegd door anderen dan de eigen burgers, toe. Weliswaar geldt in de vele jurisdicties dat de verdachte zich op het grondgebied van de vervolgende staat moet bevinden en bestaat er, dankzij de beslissing van het Internationaal Gerechtshof in de Yerodia zaak op 14 februari 2002 in het kader van universele jurisdictie immuniteit voor zittende regeringsleiders en Ministers van Buitenlandse Zaken, maar het betekent dat handhaving van het internationaal humanitair recht niet slechts in handen is van de internationale hoven.

In de praktijk betekent dit dat mogelijke verdachten van internationale misdrijven uit een groot aantal landen moeten wegblijven. Veelzeggend was een incident dat zich in mei 2008 op Schiphol afspeelde. De van marteling verdachte Israëlische minister Ami Ayalon, was op weg naar Nederland, maar maakte rechtsomkeert toen hem ter ore kwam dat de Nederlandse justitie belangstelling voor hem had. Tegen hem was aangifte gedaan in Nederland door het Palestijns Centrum voor de Mensenrechten wegens de martelingen die zouden zijn gepleegd in de tijd dat Ayalon directeur van de Israëlische geheime dienst Shin Bet was. De Volkskrant berichtte: 'De aanhouding van Ayalon is in mei door Israël voorkomen na "discreet overleg" met Nederland via diplomatieke kanalen, heeft de Israëlische

dige kwalificaties in de verschillende wetten zijn er op dit gebied wereldwijd nog niet veel processen gevoerd. In Nederland kan bovendien ook een rechtspersoon worden vervolgd, een mogelijkheid die bij de internationale hoven nog niet bestaat. In de context van het disproportionele geweld in Gaza, zou er wel eens een Haagse officier van justitie op het idee kunnen komen het aandeel van Nederlandse bedrijven tegen het licht te houden. In een persbericht van 7 januari van de Campagne tegen Wapenhandel wordt gewezen op het Nederlandse aandeel in de bewapening van Israël. 'Zowel wapendoorvoer als wapen-uitvoer naar Israël via derde landen wordt door Nederland niet gecontroleerd.' En bovendien: 'De Apaches waarmee de steden in Gaza beschoten worden zijn met Nederlandse onderdelen gemaakt; Stork is enige leverancier voor Apache landingsgestellen die door de VS aan Israël worden geleverd. DSM levert bepantsering voor Israëlische pantservoertuigen. Daarnaast werken Nederlandse militaire bedrijven samen met de Israëlische defensie-industrie, met name in de productie van anti-tankwapens voor de export naar derde landen.'

Nederland negeert niet alleen de regels van het internationaal recht, maar ook de luide stemmen van joodse Israëli's die vrede willen, die walgen van de wreedheden uit hun naam gepleegd, die hun kinderen

Men moet zich afvragen of het plan van minister Verhagen Nederland niet nog verder in de richting van medeplichtigheid aan schendingen van internationale verdragen trekt

krant Yedioth Ahronot dinsdag gemeld. Een Israëlische regeringsfunctionaris heeft die lezing aan de Volkskrant bevestigd. Zowel de juridische als diplomatieke afdelingen van de Ministeries van Buitenlandse Zaken hebben volgens Israël contact met elkaar gehad.⁹ Dat Israël deze mogelijkheid van buitenlandse strafvervolgning serieus neemt, blijkt wel uit het advies dat onmiddellijk na de wapenstilstand door de overheid aan officieren van het Israëlische leger werd gegeven. Officieren die van plan zijn naar Europa te reizen, voor werk of plezier, doen er beter aan zich eerst bij justitie te melden. Sommige zullen zondig de instructie krijgen het land niet te verlaten.

En dan zijn er nog de Nederlanders die een bijdrage leveren aan het strafbare geweld in conflicten die elders worden uitgestreden. Het proces tegen de Nederlander Frans van Anraat die de chemische materialen leverde aan Saddam Hoessein en de zijnen, waarmee chemische wapens werden geproduceerd die in 1988 tegen de Koerden zijn ingezet en daarvoor bij het Gerechtshof in Den Haag 17 jaar kreeg, deed een rilling door de westerse wereld gaan. Uit de vele bezorgde reacties die ik ontving van Amerikaanse advocaten die voor concerns werken die zich met vergelijkbare handel en productie bezighouden na een publicatie over de van *Anraat*-zaak, viel op te maken dat men zich er goed van bewust is met strafbare feiten bezig te zijn. Dankzij verjaringsregels en onhan-

niet meer willen zien sterven of lichamelijk of geestelijk verminkt zien raken in een oorlog waarin ze allang niet meer geloven. Boeken van vooraanstaande literatoren als David Grossman en Abraham Joshua, speelfilms, documentaires, gemaakt door Israëlische joden, soms in samenwerking met Palestijnen, en vooral ook de openlijke debatten in de Israëlische media getuigen van dat andere geluid. Wat in het Israëlische dagblad Haaretz in vrijheid wordt geschreven, zal in Nederland al gauw als antisemitisme worden afgedaan. In het negeren van deze krachtige stroom tegenstemmen ligt een diepe minachting verborgen. Aldus zijn het niet alleen de Palestijnen, maar ook de joden in Israël die niet als serieus te nemen leden van de mensheid worden behandeld.

Minister Verhagen heeft voor het voorstel de wapenimport in Gaza aan de Egyptische grens te laten controleren door EU-waarnemers steun gevonden in de

Noten

9. *NRC Handelsblad*, zaterdag 17 januari 2009, Buitenlandse Zaken hield kritisch Irak-advies achter.

10. In september 2005 gebeurde iets vergelijkbaars op Heathrow, toen een Israëlische generaal na een tip dat hij in

de UK werd gezocht voor de vernietiging van tientallen huizen in Gaza, weigerde het El Al-vliegtuig te verlaten. El Al weigerde op zijn beurt de Britse politie de toegang tot het vliegtuig en de generaal kon terugkeren naar Israël, *The Times* 20 februari 2008.

Tweede Kamer. Alleen als Hamas zich niet opnieuw kan bewapenen, is er kans dat een bestand duurzaam zal blijven, aldus de redenering. De Campagne tegen Bewapening wijst erop, dat op de Nederlandse levering en doorvoer naar Israël van wapens of materialen die voor bewapening – kunnen – worden gebruikt geen enkele controle wordt uitgeoefend.

Nog afgezien van deze discrepantie in het Nederlandse beleid, moet men zich ook afvragen of het plan van minister Verhagen Nederland niet nog verder in de richting van medeplichtigheid aan schendingen van internationale verdragen trekt. Wat een civiele operatie lijkt, heeft ook militaire aspecten, zo erkent de minister. Aan de grens tussen Egypte en Gaza zullen geheel andere belangen dan degene waarvoor de bewindsman zich zegt sterk te maken, worden uitgevochten: de belangen van de burgers van Gaza die geen leven meer hebben en koste wat het kost het land uit willen tegenover de belangen van Egypte om deze vluchtelingen buiten hun grenzen te houden. De minister zegt dat mensen zullen worden doorgelaten, maar wapens niet. Ook mensen die Gaza uitwillen? Zullen onze mensen lijdzaam toekijken als Egyptische of Israëliëse troepen vluchtelingen terugsturen en misschien zelfs wel opsluiten of neerschieten als ze weigeren? Wat te doen als mensen zich tegen controle verzetten? Hoeveel dwang of geweld is de EU, en Nederland in het bijzonder, bereid te gebruiken? In Srebrenica heeft Nederland zich instrumenteel gemaakt aan het beleid van etnische zuiveringen van de Bosnische Serven. Van de wapenboycot die tegen de Bosnische moslims van kracht was en de goed bedoelde, maar slecht doordachte, bijdrage aan de insluiting van de moslims in Srebrenica en hun uiteindelijke 'evacuatie' die uitliep op een massamoord, is door de Serven volop gebruik gemaakt. Nederland zou, met de verplichtingen van het internationaal recht in het achterhoofd, iedere bijdrage aan de

bewapening van Israël moeten stopzetten, moeten protesteren tegen de ongekennde wapentransporten die over zee op weg zijn, of inmiddels zijn gearriveerd, vanuit de VS naar Israël en op straffe van sancties moeten eisen dat Israël de grenzen van Gaza opent en een volwaardig bestaan aan de Palestijnen garandeert. Een eerste kans op een zakelijke, feitelijke en juridische benadering van het conflict is inmiddels al verspeeld tijdens de extra vergadering op 12 januari van de Mensenrechtenraad. Op het voorstel een *fact-finding* commissie naar Gaza te sturen, onthielden zich dertien Europese landen, waaronder ook Nederland, van stemming.

Terwijl ik dit noteer, realiseer ik me dat ik door een deel van de lezers zal worden ingedeeld bij de vijanden van Israël en dat het aantal keren dat ik het geweld van Hamas heb genoemd te weinig zal worden geacht. De beoefenaar en beschouwer van het internationaal humanitair recht, echter, heeft de ruimte zich los van politieke sympathieën kritisch op te stellen, ook en misschien wel juist ten aanzien van vrienden. Zeker als die vrienden zelf wanhopig trachten aandacht te krijgen voor hun intense verlangen naar vrede en even intense walging van het geweld dat uit hun naam wordt uitgeoefend.

In Den Haag kan een flinke verwarring worden waargenomen over de verhouding tussen internationaal strafrecht en politiek. Het internationaal strafrecht moet wijken als het niet politiek opportuun is en wordt aangeroepen als het politiek goed uitkomt. Wie serieus een wereldorde voorstaat die vergelijkbaar is met een nationale rechtsstaat, zal moeten accepteren dat ook politieke krachten onderworpen zijn aan regels van verdragenrecht, van mensenrechten en internationaal humanitair recht. Opereert de politiek met succes binnen die kaders dan zal de strafrechtelijke benadering achterwege kunnen blijven. Het is en blijft het laatste redmiddel. ●